

УДК 94 [929-05: 655.5]

**М. О. МАКСИМОВИЧ — ВИДАТНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ВИДАВЕЦЬ
XIX СТ.**

© Л. М. Волкотруб, к.іст.н., НТУУ «КПІ», Київ, Україна

**Детально анализируется деятельность М. Максимовича
как редактора, ученого и издателя.**

**The article contains a description of the M. Maksimovichs
activity as editor, scientist and publisher.**

Постановка проблеми

До історії книжкової справи в Київському університеті св. Володимира були причетні десятки, сотні різних особистостей. Та найпомітнішою постаттю серед діячів була постать М. Максимовича.

Незважаючи на те, що як редактор і видавець М. Максимович формувався в російському середовищі, він дотримувався патріотичних принципів у діяльності, прагнув творити для України. Результатом цієї роботи були видання на українознавчу тематику.

Аналіз попередніх досліджень

Дослідження зазначеної проблеми присутнє у наукових роботах фахівців книжкової справи. Найґрунтовніше ця проблема розглянута у роботах М. С. Тимошика, Я. Ісаєвича, Н. Зелінської та ін. Проте, більше уваги приділяється саме ролі М. Максимовича в розвитку наукової книги.

Мета роботи

Метою даного дослідження є всебічне вивчення видавничої

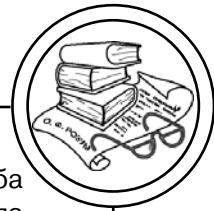
діяльності українського вченого М. Максимовича.

Результати проведених досліджень

М. Максимович вдумливо розробив і запровадив певну систему: методика випуску періодичного видання; опрацювання матеріалів; критерії оцінок. Результатом цієї роботи стали власні принципи редакторської справи: чітке визначення програми своїх видань, розробка їхньої структури.

Для альманахів притаманна була своя структура — рубрики відсутні, проза, поезія та наукові статті в альманасі чергуються, а зміст розбитий на окремі частини.

Книгодрукування і розповсюдження книжок М. О. Максимович справедливо розглядав як значну та невід'ємну частину прогресу культури й один з вагомих двигунів розповсюдження освіти. М. О. Максимович мав намір організувати видавничу справу в Києві, тому в 1835 році вчений у Київському університеті св. Володимира, в якому 16 жовтня 1834 року став

ректором, облаштував видавничий центр. По-суті, на базі невеликої друкарні Головного штабу 1-ої армії згодом було створено Київську університетську друкарню.

М. О. Максимович стає ініціатором та автором програм двох періодичних видань при Київському університеті. Майже одразу після заснування друкарні він вирішує заснувати науковий журнал «Учёные записки», розробляє його програму, організовує звернення до відповідних інституцій, обґрунтовуючи необхідність такого видання. Передбачалося, що «Записки...» друкватимуться накладом 400 примірників. З них 300 спрямовуватиметься на продаж, а 100 безкоштовно розподілятимуться серед авторів. Чітка періодичність виходу «Записок...» не встановлювалася, але в межах календарного року мало виходити не менше як по одній книзі [1, С. 73].

Одночасно в М. О. Максимовича визріває задум видавати загальнодоступний популярний журнал «Киевские новости». Однак цей задум залишився нереалізованим. Від найвищої державної канцелярії з Петербурга надійшло дві негативні відповіді: «Записки» визнавалося видавати недоцільним через «недостатність матеріальних і духовних сил»; журнал, на думку царя, також видавати в Києві передчасно, бо «їх в Росії й так багато і немає необхідності видавати ще».

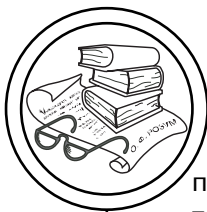
Хоч наміри видавати зазначені друковані органи не

здійснилися, але сама спроба заснувати подібні видання мала важливе значення у науковому та суспільному житті Києва, оскільки планувалися вони як перші періодичні друковані органи в цьому місті.

М. О. Максимович увійшов в історію українського друкарства як талановитий автор та видавець підручників для вищої школи і книг для народних шкіл та училищ.

Однією з перших праць М. О. Максимовича, що вийшла в університетській друкарні, стало історіософське дослідження вченого «Звідки йде руська земля. За переказом Нестерової повісті та за іншими старовинними писаннями руськими» (1837 р.). М. С. Тимошик у своїх працях пише, що ця книга була першою сміливою спробою автора «відійти від офіційної концепції історії Росії, за якою все, що відбувалося на київських землях в докняжу і княжу епохи, вважалося російським, й відважитися нагадати про право українців на свою власну історію» [5, С. 74].

Ще одним підручником для вищої школи, виданим у стінах університетської друкарні, стала праця «Історія стародавньої руської словесності», випущена М. О. Максимовичем у 1839 році. Ця книга була одногосно ухвалена Радою університету св. Володимира на засіданні 18 жовтня 1839 року. Це було своєрідним продовженням попереднього підручника М. О. Максимовича «Звідки йде руська земля. За

переказом Несторової повісті та за іншими старовинними писаннями руськими». Тому ці книги мають спільну проблематику. Але світ побачила лише перша частина «Історії стародавньої руської словесності» із запланованих трьох. Але ця частина була надрукована у скороченому вигляді [4, С. 217–218].

Також М. О. Максимович виступає ініціатором видань популярних книжок-метеликів, розрахованих на неосвіченого чи малоосвіченого простолюдина. Це такі праці вченого, як «Размышления о природе», «Книга Наума о Божьем мире», «Сказания о стародавних людях Киевской земли». Для недільних шкіл М. О. Максимович надрукував власний «Краткий букварь для русского народа». Вчений намагається познайомити дітей із зразками фольклору, перлинами духовної лірики. Для цього за мотивами народних сюжетів складає три казки, об'єднані в одну книжку «Три сказки и побасёнка», перекладає 29 поезій з Давидових псалмів українською мовою [3, С. 34].

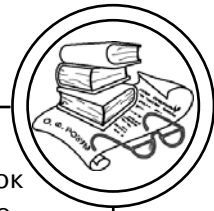
Початком освітньої програми М. О. Максимовича стала «Книга Наума про великий Божий світ». Перше видання цієї книги побачило світ у друкарні Московського університету у 1833 році. Згодом, книга 10 разів перевидавалася у різних видавництвах. Проте ці видання не були ідентичними, адже до кожного нового випуску М. О. Максимович вносив доповнення і правки.

Досить популярним був і «Короткий буквар для руського народу», виданий М. О. Максимовичем для народних шкіл. Перше видання було здійснене у Москві 1859 року, три наступні в Києві у друкарні С. Кульженка та В. Давиденка (1865, 1868, 1869 рр.), ця книга складалася з трьох частин. У першій частині автор подає матеріали з фонетики, далі переходить до вироблення техніки читання. Наступний матеріал першого розділу спрямований на розвиток в учнів умінь і навичок читання і розуміння світських і релігійних текстів. Завершує М. О. Максимович перший розділ інформацією про числа. У другій частині букваря було представлено матеріал релігійного змісту. По суті, це були частини Святого письма старослов'янською мовою. У третій частині була вміщена інформація світського характеру російською мовою («Приказки російські» та просвітницька стаття «Про слов'янську грамоту»).

Видання М. О. Максимовичем збірок українських пісень

Оцінюючи діяльність Максимовича в галузі філології, треба відзначити, що йому належить особливо видатна роль у фольклористиці. М. О. Максимович високо цинив народну творчість і вважав її дорогоцінним надбанням української культури.

Про збірник «Українські пісні» М. О. Максимовича маємо не багато досліджень. Відомо, що цей збірник вийшов у Москві 1827 року під назвою «Мало-

российские песни», друге видання вийшло там же в 1834 році під назвою «Украинские народные песни». Як пише сам М. О. Максимович, у першому виданні «было помещено 130 песен мужских и женских; во втором 113 песен мужских. Кроме того, в 1834 году я издал в Москве голоса украинских песен (25 песен с музыкой А. А. Алябьева)». У 1849 році вийшла третя збірка пісень М. О. Максимовича «Сборник украинских песен».

Особливість роботи Максимовича над виданням українських пісень полягала в тому, що він, по-перше, творчо підійшов до редагування народних творів: одну пісню розділяв на дві, об'єднував дві пісні в одну, пропускав строфи, по-своєму розставляв крапки і дефіси тощо; по-друге, замінював російські слова, які траплялися в піснях, українськими.

Критики різних часів високо оцінювали роботу вченого: першу збірку називали золотою книгою українства, першим етапом перенесення місцевого українського побуту на широку, перш за все слов'янську арену, а потім на арену загальнолюдського значення; підкреслювалася теоретичність передмови, з якої почалася українська фольклористика як наука. Дослідження М. О. Максимовича народної творчості, обрядовостей, повір'їв українського народу дали підстави визнати його основоположником етнографічної науки в Україні, а видання записів мелодій

пісень знаменувало початок української музичної етнографії.

Популяризуючи народні пісні, М. О. Максимович прагнув, щоб українське слово сприймалося адекватно до свого семантичного обсягу, етнографічного колориту, і цьому в значній мірі сприяв зроблений ним словник до першої збірки пісень та коментарі до текстів історичних пісень, дум другої та третьої збірок.

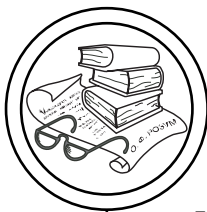
Літературно-критичний альманах «Денница»

М. О. Максимович завжди цікавився видавництвом періодики. Він мав багато проєктів, але не всі йому вдалося втілити в життя.

Так, наприклад, з просвітницькою метою М. О. Максимович мав намір видавати щомісячно природничо-науковий журнал, зокрема в своїй доповідній записці на ім'я цензурного комітету він писав: «Бажаючи в міру сил моїх сприяти розповсюдженню природознавства в нашій Вітчизні і знаходячи у нас недолік в періодичних виданнях з цієї галузі, я маю намір в майбутньому 1833 році розпочати видання журналу під назвою «Летопись естественных наук».

Цей журнал попри всі негаразди все ж таки виходить в світ. Поступово він став досить авторитетним у наукових колах.

Але невдачі все частіше переслідували М. О. Максимовича, тому він обирає інший шлях випуск альманахів.

Користуючись добрим ставленням до себе кращих письменників, М. О. Максимович за їх сприянням видає у 1830 році літературно-критичний альманах «Денница». У ньому були надруковані вірші кращих поетів: Пушкіна, В'яземського, Веневітінова, Баратинського та ін.

Успіх першої книги альманаху став запорукою видання наступної. У 1831 році вчений випустив у світ другу книгу «Денницы», яка стала не менш популярною. Сюди була вміщена стаття М. О. Максимовича «Обзорения русской словесности за 1830 год». Крім цієї статті до другого випуску ввійшли поема О. Пушкіна «Цигани», вірш «Певец» («Слыхали ль вы...»), а також вірші Ф. Тютчева, П. Вяземського, С. Шевирева, Ф. Глінки та інших.

Художня частина альманаху була представлена прозовими творами П. Байського «Ночлег гайдамаков» (уривок з української повісті «Гайдамаки», замість епіграфа взята українська пісня, але українська вимова передана на письмі російськими літерами), Д. Веневітова «Анаксагор» (написаний у формі бесіди Платона і Анаксагора), П. В'яземського «Письмо к А. И. Г-ой», Ф. Глінки «Северная летняя ночь», І. Комашова «Два ангела смерти», М. Погодіна «Психологическое явление» та повістю М. Полевого «Сохатий». Крім того, були вміщені твори, автори яких або підписувалися криптонімами (наприклад «Портрет» К. З. В., «Наталья» П. В. П.) або взагалі

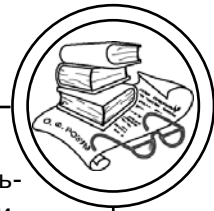
не вказували своє ім'я («Наступила ночь»**).

Останній випуск альманаху вийшов у 1834 році з тим же авторським складом, що і два перші. Саме це (добір авторів найвідоміших російських літераторів) і забезпечило насамперед успіх «Денницы». У цьому ж номері М. О. Максимович — друкує дві казки, які дістали схвальні відгуки прихильників. Показово, що в останньому, третьому, випуску альманаху чи не вперше у тогочасній російській літературі зустрічаємо назву «Україна» замість «Малоросія».

Усі випуски альманаху «Денница» користувалися шаленим успіхом у читачів, проте серед критиків було надто багато несхвальних відгуків. Насамперед М. О. Максимовича звинувачували в тому, що він взявся за справу, в якій, на їхню думку, він був некомпетентний, а причина цих звинувачень (чи висловлена відкрито, чи завуальована) була одна: видавець за походженням українець. Звідси і впливає цілий ряд негативних рецензій (більш-менш позитивних відгуків було лише два, та й ті були від співробітника «Денницы» і від редакції «Літературної газети», яка з'явилася одночасно із альманахом М. О. Максимовича).

Історико-літературний альманах «Киевлянин»

У 1839 році М. О. Максимович займається підготовкою київського часопису «Киевлянин». Біографічний матеріал засвідчує, що задум видати

альманах викликаний збігом цілого ряду обставин. Перш за все, М. О. Максимович в результаті пошуків, в архівах Михайлівського і Видубицького монастирів, знайшов цікавий матеріал відносно писемних пам'яток з історії Печерської лаври за 1839 рік. Логічно виникла потреба в публікації знайдених нових матеріалів. Саме за цих обставин у М. О. Максимовича з'являється зваблива ідея створити особливе регіональне видання у Києві «Киевлянин».

М. О. Максимович у передмові до «Киевлянина» мету видання визначав так: «Исследование и приведение в надлежащую известность всего, что относится к бытию Киева и всей Южной Руси Киевской и Галицкой, составляет особенную и собственнейшую цель моего «Киевлянина». Поэтому я покорнейше прошу всех, и особенно живущих в Южнорусском крае, принять участие в издании «Киевлянина» [4, С. 219]. Мова йшла про видання широкого, передусім історичного журналу, подібного до якого ще не було в Росії. Крім, статей «учёного содержания», видавець передбачав вміщувати в альманасі й «статьи собственно литературные в стихах и прозе», які могли не стосуватися Історії Києва і України.

Перший випуск альманаху вийшов у 1840 році. З матеріалів, які опубліковані у першій книзі, більшість відповідала проголошеному напрямку: вірш В. Бенедиктова

«Київ», яким відкривався альманах, стаття М. О. Максимовича «Обозрение старого Киева», нарис А. Вєського «Сила привычки», твори Є. Гребінки, П. Куліша, також інших наукових і художніх творів місцевих авторів.

Друга книжка альманаху «Киевлянин» вийшла 1841 року без третьої і четвертої сторінок, вирізаних цензурою, яку М. О. Максимович називав «убивчою». Вилучено, також статтю М. Надєждіна «Палладий Роговский, первый русский доктор» та вірш І. Кирєєвського. З основних матеріалів номеру можна виділити статті М. О. Максимовича «О стихотворениях червонорусских», «О правописании малороссийского языка», які засвідчували як високі літературні смаки автора, так і його прогресивні естетичні вимоги до літератури.

За своєю суттю другий номер «Киевлянина» не відрізнявся від першого: наукові статті, проза, поезія. Але, якщо в першому номері були вміщені статті лише історичного характеру, то в другому — надруковані і літературно-критичні, і мовознавчі, які тісно перепліталися між собою своєю проблематикою. Не забуває М. О. Максимович і свою обіцянку подавати матеріали про історію Києва та його околиць. Цікавими в цьому номері є такі його статті, як «Выдубицкий монастырь», «О монастыре Гнилецком», «Волянь до XI века», «Памятники Луцкого Крестовоздвиженского Братства». А про опис деяких споруд

Києва, про історію деяких його районів ідеться в публікації «Топографические заметки Киевлянина».

У 40-і роки через погіршення політичного клімату М. О. Максимович не зміг домогтися наступного випуску альманаху. За станом здоров'я він відійшов від справ і виїхав на свій хутір. Третій, і останній, номер «Киевлянина» вийшов 1850 року вже без участі засновника [4, С. 220].

Від своїх двох попередників цей альманах відрізнявся насамперед тим, що вперше літературний матеріал був поділений на дві частини: прозову та віршову (у першому і другому номерах статті, оповідання і поезії чергувалися між собою).

Проте, зовнішні обставини виявилися сильнішими прагнень М. О. Максимовича і «Киевлянин» більше не з'явився.

Альманах «Украинец»

У певній мірі заміною «Киевлянина» були два випуски альманаху «Украинец». Це був новий видавничий задум М. О. Максимовича і який відрізнявся від попередніх альманахів насамперед тим, що в ньому були надруковані праці лише самого видавця. Тому «Украинец», по суті, втратив характер альманаху це був, скоріше, збірник, перевага в якому надавалася історичним працям. Художню частину склали лише переклад «Псалмів» та «Слова о полку Ігоревім». Альманах відрізнявся від попередніх і тим, що з-поміж інших мав найбільше національне

спрямування. Саме тому «Украинец» був популярним серед читачів і зазнавав нищівної критики від російських науковців.

Перший випуск альманаху з'явився у Москві 1859 року, одразу після розгрому Кирило-Мефодіївського братства. Другий випуск побачив світ в Києві 1864 року після запровадження в Російській імперії антиукраїнського Валуєвського циркуляру. Альманах містив такі дослідження вченого, як стаття «Дещо про землю Київську», присвячена проблемі взаємовідносин між Польщею та Україною; «Замітка про землю Волинську», в якій вчений торкається проблем соборності і заперечує посягання Польщі на Волинь, показавши останню як невід'ємну частину України; статті «Про литовського гетьмана Костянтина Острозького», «Сказання про Межигірський монастир», «Три пісні 1863 року».

Серед читачів «Украинец» користувався неабиякою популярністю, проте з боку критиків (насамперед російських) альманах отримав чимало негативних рецензій, що пояснювалось національним спрямуванням видання. «Украинец» 1864 року став останнім виданням М. О. Максимовича.

Після закриття журналу М. О. Максимович зробив чергову спробу видавати альманах «Киевлянин». Планувалося запровадити розділ для жінок, щоб уникнути пильного ока цензури. Проте, не судилося альманаху побачити світ.

Висновки

Максимович М. О. був людиною неабиякого наукового таланту. Вчений, історик, фольклорист, редактор та видавець, він підготував українську журналістику до нового етапу розвитку. Незважаючи на те, що багато його задумів залишилися нереалізованими, М. О. Максимович залишив по собі величезний спадок:

1. Він став засновником друкарні Київського університету, в стінах якої з'явилося багато книжок як самого М. О. Максимовича, так і інших авторів.

2. Визначною подією стало видання М. О. Максимовичем збірок українських пісень. Ці видання уперше в книговидавничій практиці Росії представляли читачеві кращі зразки історичних, чумацьких, обрядових пісень українців.

3. Багато зробив вчений і в освітньо-видавничій сфері. М. О. Максимович підготував підручники для вищої школи («Звідси йде руська земля. За переказом Несторової повісті та за іншими старовинними писаннями руськими» та «Історія стародавньої руської словесності»)

та книги для народних шкіл та училищ («Короткий буквар для руського народу», «Сказання про стародовніх людей Київської землі» та «Книга Наума про великий Божий світ», яка впродовж 35 років вважалася найкращим народним підручником).

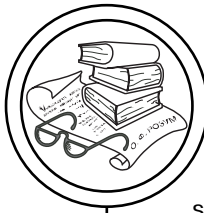
4. Особливе місце в творчому доробку М. О. Максимовича посідають альманихи «Деннца», «Киевлянин» та «Украинец», в яких друкувались найкращі поеми та письменники того часу. Також в цих альманахах порушувалися проблеми українознавчого характеру.

З іменем М. О. Максимовича пов'язані зародження й розвиток в Україні не тільки циклу наукових дисциплін та наукової журналістики, певного етапу видавничої справи, але й становлення та розвиток нової національної свідомості української інтелігенції.

М. О. Максимович був справжнім новатором у галузі видавничої справи і, на відміну, від інших видавців не гнався за прибутком, а ставив на меті популяризацію видань та підвищення культурного та освітнього рівня українського народу.

1. Педагог, учений, патріот : Зб. наук. праць. — К. : РВЦ «Київський університет», 1997. — 78 с. 2. Бойко Н. І. Михайло Максимович навіки з рідним краєм / Н. І. Бойко. — Черкаси : Брама, 2004. — 248 с. 3. Зелінська Н. Наукове книговидання в Україні : історія та сучасний стан : навч. посібник / Н. Зелінська. — Львів : Світ, 2002. — 268 с. 4. Тимошик М. С. Історія видавничої справи : підручник / М. С. Тимошик. — К. : Наша культура і наука, 2003. — 496 с. 5. Тимошик М. С. Її величність книга : Історія видавничої справи Київського університету, 1834–1999 : монографія / Ред. : Цибульська О., Тимошик Н. — К. : Науково-видавничий центр «Наша культура і наука», 1999. — 308 с. 6. Федченко П. М. Матеріали з історії української журналістики / П. М. Федченко. — К. : Видавництво Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка, 1959. — 275 с.

1. Pedagog, uchenyi, patriot : Zb. nauk. prats. — K. : RVTs «Kyivskiy universytet», 1997. — 78 s. 2. Boiko N. I. Mykhailo Maksymovych naviky z ridnym kraiem / N. I. Boiko. — Cherkasy : Brama, 2004. — 248 s. 3. Zelinska N. Naukove knyhovydannia v Ukraini : istoriia ta suchasnyi stan : navch. posibnyk / N. Zelinska. — Lviv : Svit, 2002. — 268 s. 4. Tymoshyk M. S. Istoriia vydavnychoi spravy : pidruchnyk / M. S. Tymoshyk. — K. : Nasha kultura i nauka, 2003. — 496 s. 5. Tymoshyk M. S. Yii velychnist knyha : Istoriia vydavnychoi spravy Kyivskoho universytetu, 1834–1999 : monohrafiia / Red. : Tsybul'ska O., Tymoshyk N. — K. : Naukovo-vidavnychiy tsentr «Nasha kultura i nauka», 1999. — 308 s. 6. Fedchenko P. M. Materialy z istorii ukrainskoi zhurnalistyky / P. M. Fedchenko. — K. : Vydavnytstvo Kyivskoho derzhavnoho universytetu im. T. H. Shevchenka, 1959. — 275 s.

Рецензент — А. В. Литвин, к.і.н.,
доцент, НТУУ «КПІ»

Надійшла до редакції 23.09.13